

SZOMSZÉDAINK

A HORVÁT KÉRDÉS JUGOSZLÁVIÁBAN

A MIKOR a szerbek, horvátok, szlovének királysága tíz év előtt megszületett, a nyugaton a hivatalos és nem hivatalos tényezők egyaránt azt hitték, hogy a horvát kérdés a háború eredményeként végleg megoldódott. Ez volt a meggyőződésük, hiszen megalakulhatott a délszlávok régi vágya szerint az egyesült jugoszláv nemzeti állam. Ezt szerette hirdetni különben Rádics meggyilkolásáig úgy a szerb sajtó, mint a szerb politika is. A valóságban azonban a horvát kérdés az új államban nemcsak hogy nem oldódott meg, sőt ellenkezőleg, olyan élessé vált, amilyen a nyolcszáz éves magyar együttélés alatt sohasem volt. Az elmúlt tíz év alatt a horvát kérdés tehát megmaradt megoldatlan horvát nemzeti kérdésnek, s úgy látjuk, a mai szerb diktatúra sem fogja megoldani, legfőleg egyidőre elnémítani. A horvát kérdés megoldódni csak akkor fog, amikor a horvát nemzeti aspirációk, amelyeket a horvát nemzet több mint ezeréves történelme igazol s mai kulturált lelke követel, a modern nemzeti és állami önrendelkezés alapján valósággá válnak.

Hogy miért? Protics Sztoján, a „tisztá kezű szerb politikus.“ 1922-ben tárgyalásokat folytatott Rádics Istvánnal a horvát kérdés megoldása érdekében és pedig a jugoszláv eszme alapján. A megbeszélés végén a mindig kifejező szavú Rádics ezt felelte Proticsnak: „Lehetetlen, amit ön kíván. A jugoszláv nemzeti idea csak pusztá idea. Isten pedig a horvátot horvátinak, a szerbet szerbnek, a szlovént szlovénnek teremtette. Itt a politika sohasem segíthet... Valóban ebben a „teremtésben.. rejlik a horvát kérdés legmélyebb gyökere. A horvátok tehát nemzet, amely nyugalma és fejlődésére csak a saját független államában találhat s mert modern és művelt nemzet is, csak európai és nyugati lehet az az államforma, amelynek keretében jövőjét biztosítva látja. A jugoszlávizmus eszméje, amelynek nevében Versaillesban a délszláv államot összehozták, nem bizonyult államalkotó erőnek, mert csak szlavofil irodalmi fikció volt, vagy földrajzi elnevezés a Délen lakó külön-külön szláv nemzetek jelzésére.

Mitkovics, genfi orvos és szerb publicista viszont így ír a Nova Europa című jugoszláv szellemű politikai folyóirat 1922 szeptember iz-i számában: „Pasics sohasem akart új jugoszláv államépületet megalkotni, hanem meg akarta tartani a régi szerb államépületet, amelyhez csupán két melléképület akart ragasztani: a horvátot és a szlovént... Pasics tényleg nagyszerb volt egész életében s azért a nagyszerb eszmének a jegyében erőszakolta a horvátkérdés megoldását, illetve elnyeletését. Ezt szolgálta a vidovdáni nagyszerb alkotmány, meg az a tízéves és huszonhat szerb kormány által követett politika is, amelynek minden intézkedése odairányult, hogy összetörje a horvát nemzeti törekvéseket, a millenáris horvát nemzeti történelemmel egyetemben. Ám sem a jugoszláv eszme, sem a nagyszerb gondolat nem volt képes eltüntetni az elevenül öntudatra és ellenállásra kapott horvát nemzeti kérdést, az első azért nem, mert a pánszláv széplelkek gyökértelen és éretlen gondolata volt csak, amely sohasem hatolhatott le az egyetemes horvát nemzet

szívéhez, véréhez, a második pedig azért nem, mert balkáni és szerb nemzeti lévén, nem volt elfogadható a fejlett nyugati horvát nacionalizmus részéről. A horvát kérdés így Jugoszláviában két tűz közé szorult: a nagyszerb és jugoszláv támadások tüze közé. Ma már tíz év után azonban a jugoszláv eszme bukottnak tekinthető, mint állampolitikai eszme, mert a szerbek sosem fogadták el különben sem, a horvátok pedig kiábrándultak belőle. Ma már csak, mint a déli szlávokat összefogó kultúreszme bírhat értékkel a szlavisztika irodalmában. Szinte tragikomikuma a jugoszláv eszmének, hogy a szerb diktatúra elől csak a napokban emigrált „a legnagyobb élő jugoszláv...”, Mestrovics Iván szobrász és éppen az ő művészi lélekkel megálmodott „Jugoszláviájából”. Ami ma az S. H. S. államban végbemegy, az egyenlőtlen harc a nagyszerb eszme „királyi diktatúrája.. közt, amely teljes anyagi hatalmával szembeszállt a horvát nemzeti kérdéssel és a horvát nemzeti kérdés között, amelynek viszont csak a néma erkölcsi fegyverzet áll a rendelkezésére.

Azok számára, akik az S. H. S. állam életét tíz év óta csak a felszínes és úgynevezett politikai napi tények után ítélték meg, csodálatosnak látszik, hogy ma diktatúrára került a sor odalenn, holott az egyesülés 1918 október 29-én állítólag olyan mámoros volt s holott a háború előtt és alatt olyan heves propaganda folyt világszerte a délszláv népek egyesítése érdekében. Elég, ha csak a jugoszláv Odbor londoni, párizsi és amerikai akcióira gondolunk a nagy egyesülés propagálása tekintetében. A szerbekben való csalódásnak a teóriája nem magyarázhat meg mindent. Más okokra is kell hivatkoznunk.

Versailles-ban a horvátok delegációja az új állam dualisztikus berendezését követelte. Jugoszlávia lett volna az egyik állam és Szerbia a másik. Jugoszláviát alkotta volna a Monarchiától leszakítandó mindaz a terület, amelyet a délszlávok laktak, természetesen horvát Imperium alatt. Szerbiát viszont a Balkánon szerb területekkel megnagyobbodott Szerbia képezte volna. Ennek a két országnak a szövetsége lett volna az összes délszlávok szövetséges birodalma. Ezt a horvát koncepciót azonban Pasics Párizsban megbuktatta, mert a nagyszerbek egységes Nagy-Szerbiát akartak az általuk „felszabadított.. déli szláv testvérekkel. Vagyis már a párizsi békekonferencián Nagy-Szerbia és Nagy-Horvátország ütközött össze egymással. Ebből az összecsapásból született meg a szerbek, horvátok, szlovénok királysága, persze csak névleg, mert az új államban a tényleges hegemoniát a „felszabadítás jogán.. a szerbek ragadták a kezükbe. A korfui látszólagos Jugoszláviát aztán végleg eltemette a vidovdáni alkotmány, Pasics nagyszerb eszméjének apoteózisa. Hogy mindez valóban így történt, igazolja a horvát blokknak 1922 februári memoranduma a génuai konferenciához és ugyancsak a horvát blokknak a genfi Nemzetek Szövetsége Tanácsához küldött emlékirata 1922 augusztus 13-áról.

Ez az emlékirat tömören így foglalja össze a horvát nemzeti törekvéseket:

„A horvát nemzet képviselte a következő kérelemmel járul a Nemzetek Szövetségének Tanácsa elé: Ismerje el a Magas Gyülekezet a horvát nemzet politikai és nemzeti individualitását, ennek alapján Horvátország törvényes képviselőjének önálló nemzeti jellegét és a szerb kormánynak adja azt a barátságos tanácsot, hogy ismerje el Horvátországnak ezt a politikai individualitását és térjen rá végre a szerb és horvát megegyezés igazságos és tartós útjára, a helyett, hogy Horvátországgal mint meghódított országgal bánják.“

A horvát nemzeti kérdés tehát minden külső jugoszláv színezetével, amely egyébként is csak a horvát intelligencia egy kis álmódzó töredékének volt. az aláfestése, a maga egész nemzeti élességével és megoldatlanságával már az új állam megszületésekor bevonult centrifugális erőként az S. H. S.

állam életébe. S azóta sem lanyhult el soha, csak néha más-más taktikát ketesett.

Ám idők folyásával a szerb politika tagadta a horvát kérdés létezését. Arra iparkodott, hogy a pártpolitika közönséges nívójára szállítsa alá. Az új államot megteremtő nyugati hatalmak pedig egyszerűen az új állam belpolitikai kérdésévé degradálták le. Azt hangoztatták, hogy a békekötések után logikusan meginduló általános európai konszolidáció majd elsimítja a horvát kérdés nyugtalanságát. Maga Pribicevics Szvetozár is, — akit ma a zágrábi Esplanádba internált a szerb diktatúra s naponta háromszori jelentkezésre kényszerített, — azt írta még 1922-ben, hogy: „horvát kérdés nincs, mert horvát nemzet nincs. A horvátok és szerbek egy nemzet. Köztük tehát nem kiegyezésre, hanem egyesítésükre van szükség.“ Ma ő is másként beszél. Az első öt év a szerb negádó politikáját jelenti. Hasonló negációs politikát képviseltek az egyesülés első esztendeiben a horvátok is. Maguk közt megesködtek, hogy nem fogják elismerni a vidovdáni alkotmányt, a szerb törvényeket és intézkedéseket. Csak egyet ismernek el, az állam „nemzetközileg elismert határait“. Rádicsot londoni útja alkalmával Scotus Viator és Stead rábeszélyték, hogy vonuljon be a szkupstinába és ott parlamenti úton harcolja ki a horvát jogokat; a Nyugat erkölcsi szimpátiája fogja küzdelmét kísérni és támogatni. Hogy mi lett a parlamenti harcnak a vége? Köztudomású, hogy a „Fehér Kéz“ „Petár Mrkonyics“ nevű egyesületének tagja, Punisa Rácsics revolverrel válaszolt a horvát nemzeti törekvések parlamenti követeléseire.

A szerbek azonban kezdet óta jól tudták, hogy horvát nemzeti kérdés van. Csak azt hitték, hogy megtagadásával élet veszik, elaltatják. Különböben számoltak vele. A napilapok élén a „Politika“ és a „Szamouprava“ a régi szerbiai politikusok tollából sok komoly cikkben foglalkozott a horvát követelések megoldásának a lehetőségeivel. De valamennyi cikk mindig tagadta a horvát kérdés nemzeti jellegét. A politikai komoly folyóiratok, a demokrata Növi Zsivot (Új élet) s a zágrábi Nova Európa, valósággal állampolitikai bölcsesleteket konstruáltak meg a horvát probléma megfejtésére. Talán a legjellemzőbb, az ilyen elméletek közül Korács Vitomir, volt szodálpolitikai miniszternek az elmélete, amely a Pravo Naroda nevű népkönyvtár 1922.26. számában látott napvilágot Hrvatszki Problem címen. Korács elmélete a szerbség politikai felfogásává, meggyőződésévé lett, sőt a gyakorlati szerb politika irányzatává is. A mai horvát kérdés megértéséhez tehát ismertetése nem éppen felesleges.

Korát» tanítása szerint a délszlávok egyesítése épp olyan történelmi tény és szükségesség, mint vpl az olaszok egyesítése az Italia Unita birodalmában. De amint ott is számolni kellett a külön piemontizmussal, a toscanai, velencei és római szeparatizmusokkal, hiszen Piemont, Toscana, Velence, Róma mind külön történelmi emlékekkel és tartalommal léptek be az új egységes olaszok államába: épp így történt ez Jugoszláviával is. Itáliában végül is győzött az egységes, magasabb olasz nacionalizmus, mert ez volt a történelmi fejlődés parancsa: ezért egészen így lesz ez Jugoszláviával is. A történelem majd „abszorbeálja“ az öröklött regionalizmusokat az egységes jugoszláv állameszme és nemzet javára. A politikára csupán egy feladat hárul, szociális és nemzeti intézkedésekkel elősegíteni ezt a tör»ténelmi „abszorbeáló folyamatot“. Elméletében Korács látta és megrajzolta is már a jugoszláv kapitalizmus, a jugoszláv proletarizmus, a jugoszláv parasztság, a jugoszláv műveltség, a jugoszláv szellemű egyházak kibontakozását a régi szűk horvát, szlovén, muzulmán, montenegrói provincializmusok helyébe. Ennek a történelmi analógián felépített elméletnek azonban nyilvánvalóig csak egy az eredendő bűne, az, hogy az olasz mindenütt és

mindenkor olasznak érezte magát. A toscanai olaszból nem kellett új olaszt gyúrni, míg a horvát, szlovén sohasem érezte magát sem szerbnek, sem jugoszlávnak. Nemzetek „abszorbeálását“ pedig a modern történelem már sem ismerni, sem elismerni nem akarja.

A horvát kérdéssel szemben egyébként az abszorbeálás történelmi elméletén kívül, más megoldási teóriákat is hangoztattak a tíz év alatt. Ilyen volt a mindig visszatérő „amputációs“ elmélet. Ezt főleg a nagyszerbek hirdették előszeretettel és fenyegetésül. E szerint az amputációs elmélet szerint, Zágrábot a Zágorjéval le kell amputálni az új állam testéről és a sorsára bízni. A megmaradt országrészek majd könnyebben törődnek bele az új történelmi helyzetbe. Különösen Pasicsnak és a „Fehér Kéz“ generálisainak volt ez a kedves gondolata. Az amputációs politikára nézve egyébként igen tanulságos Cihlár füzete,¹ amely magyarázatos térképekkel szól az amputációs politika terjedelméről. A szkupstinai gyilkosság után (július 7) a minisztertanács hivatalosan is foglalkozott az amputáció megvalósításával.

A másik megoldási elmélet az úgynevezett lokalizáció elmélete volt. Ezt viszont Radics kedvelte. Értelme az volt, hogy Horvátországot önállósítani kell a horvát területekre, Jugoszlávia nemzetközi határain belül. Természetes, hogy a lokalizáció horvát eszméjét a nagyszerbek kereken elutasították maguktól. Azzal az érveléssel szegültek ellene, hogy a lokalizált Horvátországot a szerb haderő védhetné, ha valahonnan támadás érné, de viszont a horvátok szabadon infidálhatnak szeparatizmusukkal az egész délszláv államot.

Végül is a föderációs, vagy akár a konföderációs politikai megoldást a horvátok sohasem érhették el. Ez volt lényegében az eredeti horvát politika s úgy látszik, ma is ezt találják még a legrealisabb megoldásnak. Így vélik megőrizni „történelmi individualitásukat“, ősi kultúrájukat és elsősorban az önálló horvát nemzeti államiságukat. De ez a horvát terv és törekvés még nagyobb ellenállásra talált a szerbknél, mint bármely más horvát politika vagy ajánlat. Hogy miért? Nagyon egyszerű. A szerbek szemében a föderáció, illetve a konföderáció annyit jelentene, mint a horvát kérdés mellé egy csomó más kérdést támasztani: a szlovén, a bosnyák, a macedóniai, a montenegrói, a vajdasági kérdéseket, felzaklatva még ezek mellé a kisebbségi kérdéseket is. Ez a megoldás a szerb politika előtt azért is lehetetlenség, mert így összeomolna az adminisztráció áttekinthetősége. Olyan állami anarchia állna be, amelyet a történelem akármilyen kicsi szele is felboríthatna. Tehát az állam egysége nevében a föderatív megoldást semmiképp sem fogadják el Belgrádban. A föderáció ellenszerül a szerb hatalom autonómiákat ígértetett a centrális kormányzat alatt, de egyáltalában nem a történelmi provinciák határain belül.

Akkor, amikor a horvátok 1928 tavaszán és nyarán a legerősebb harcot indítják meg, az elviselhetetlen korrupció miatt is, a vidovdáni alkotmány eddigi centralisztikus államberendezése ellen, amikor alkotmányrevízió által az állam föderatív struktúrájáért küzdenek módfelett éles parlamenti harcmodorral, amikor bebizonyítják a szerb pártok kormányzási képtelenségét, a szerbek a centrális hatalom védelmében diktatúrához folyamodnak, tehát a legutolsó politikai eszközhöz, de most már a horvát nemzeti kérdés egyenes letörésére. Ezt a megoldási elméletet a horvát kérdés rendezésére eddig nyíltan nem igen hirdették a szerb politikusok, de azért a horvát vezetők előre tudták, hogy a nagyszerb hegemoniának ez lesz végső eszköze uralma megmentésére. Így és ezért született meg 1929 január 6-án a „királyi diktatúra“.

¹ Hrvatszko Pitanje Amputancija: Zagreb, 1928.

Am feleletre vár még mindig talán az a kérdés, hogy hogyan juthatott a büszke „jugoszláv demokrácia“ oly rövid idő alatt a diktatúra egyáltalán nem demokratikus utolsó eszközéhez? Az bizonyos, hogy az a sokat emlegetett „két külön világ“, amely a balkáni szerbek és az európai horvátok között fennáll, elsőrendű oka volt a diktatúra kikiáltásának. De, hisz ez a „két külön világ“ mégis csak „imponderabile“ a napi politikában. A közvetlen ok valóban másutt keresendő. A szerbek az új államba is áthozták változatlanul a régi Szerbia összes pártjait azok minden begyökerezett balkáni gondolkodásával és bizantinus eszközeivel. Ezekkel szállották meg a közigazgatás, közoktatás, közgazdaság, közélet minden állását és helyét s így nőtt fel az a mélységes korrupció, balkanizálódás, amelyről a diktatúra kiáltványa maga is megemlékezik s amely a végsőig fokozta a horvátok lelkében az ellenállást a nagyszerbek uralma ellen s amely végül éppen ezért egyre erősebben fűtötte a horvát nemzeti eszme különállásra, önkormányzásra való törekvését. De ugyanígy hozták át a horvátok is az új államba régi európai gondolkodásukat, pártjaik régi tartalmát, bár némi hajlandósággal az új „jugoszláv orientáció“ felé. A zágrábi „jugoszlávok gyűlésén“ úgy látszott, hogy meg fog születni az országos új szellemű jugoszláv párt, de a szerbek nem fogadták el az eszmét s így a horvát politika is visszakanyarodott a horvát nemzeti alapokra. A muzulmánok és a szlovének az opportunizmus olcsó politikáját folytatják évek óta.

Amikor Sándor király eltörli az alkotmányt, amely körül annyi harc dúlt, a horvátok azt hiszik öröklött közjogi gondolkozásukkal, hogy bekövetkezett a politikai „tabula rasa“, amint a lapjaik írták, amely után új államberendezést várhatnak. Ámde a diktatúra rendeletesőjéből csakhamar kitűnt, hogy az új uralom az állam egységének a védelmére vállalkozott, vagyis a régi nagyszerb hegemonia fenntartására, csak hogy a parlamenti gyilkosságok által csődbe juttatott parlamenti kormányzás helyett a radikálisabb diktatúra módszerével. Természetesen, elsősorban a horvátok ellen. Az új hatalom egyébként hosszú időre rendezkedik be. A sajtóban, amelyet teljesen megkötött, azt jelenti be, hogy amint az ország politikai és gazdasági lezüllesztéséhez tíz év kellett, úgy a felépítéséhez még sokkal több időre lesz szükség, hiszen minden építés több időbe kerül, mint a rombolás. Hogy azonban ez az építés milyen irányban folyik, arra elég jellemző, hogy minden régebbi törvény megmaradt, amely azelőtt is a nagyszerb eszmét szolgálta, sőt ma részben szigorított formában érvényes.

És a horvátok? Az abszolutizmus halálos nyomását nyögik. Hallgatnak és csak a fel nem oszlatott gazdasági és kulturális egyesületeikben tömörülve tartják a horvát nemzeti gondolatot. A bécsi Bach-korszakot kibírták, most azt hiszik, hogy kibírják a belgrádi Zsivkovics-korszakot is. Rádics sírjához zarándokolnak, hogy a nemzet vértanújának szelleméből erőt merítsenek. Ha a király közülok nevez ki funkcionáriusokat a diktatúra számára, legtöbben nem fogadják el. Mintha a régi magyar passzív rezisztencia emléke kísértene közöttük. Macsek jelenlegi vezérük szavait, amelyeket a királynak mondott, amikor a diktatúra kikiáltásakor pénzügyminiszterséggel kínálták meg, buzdításul szájról-szájra adják: „Inkább leszek a horvát nemzet vértanúja, mint árulója.“

A horvát kérdés ma megoldatlanabb, mint volt ezer év óta bármikor.